

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN DÖNÜŞÜMÜ: KÜRESELİ YAKALAMAK YA DA ULUSAL VE YERELLE BÜTÜNLEŞEREK TAŞRALAŞMAK

Hülya KENDİR*

Öz: Neoliberal dönemde üniversiteler bilginin ve eğitimin metalaştırılması temelinde, ticarileşme ve özelleştirme politikalarıyla birlikte dönüşmüştür. Ancak üniversitelerin toplumsal yeniden üretim ve egemen ideoloji açısından işlevleri düşünüldüğünde, bu dönüşüm bir dizi sorun ve çelişkiyle ilerlemiştir. Üniversitelerin hem uluslararasılaşan sermaye birikim süreçlerine, hem de ulusal düzeyde siyasi iktidarların neoliberal-otoriter ve milliyetçi-muhafazakar politikalarına eklenmesi, üniversiteler arasındaki gelişmişlik farklarını ve eşitsizlikleri büyütüştür. Bu çalışmada, sözü geçen farklılaşmaların nedenleri ve etkileri temelinde, Türkiye'deki dönüşüm ele alınarak, homojen bir üniversiteden söz edemeyeceğimiz vurgulanmaktadır. Bu minvalde, küreseli yakalamak ile ulusal ve yerelle bütünleşerek taşralaşmak arasında salınan üniversiteleri ele almak için bir sınıflandırma önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: üniversitelerin neoliberal dönüşümü, bilginin ve eğitimin metalaşması, üniversite-siyasi iktidar ilişkileri üniversitelerarası gelişmişlik farkları, üniversitelerin taşralaşması

Transformation of the Universities in Turkey: Catching up with the Global or Provincialization by Integrating with the National and the Local

Abstract: In the neoliberal period, universities transformed along with the commercialization and privatization policies based on the commodification of knowledge and education. However, given the functions of universities in terms of social reproduction and dominant ideology, this transformation has developed with a number of problems and contradictions. The articulation of universities in both internationalizing capital accumulation processes and in the neoliberal-authoritarian and nationalist-conservative policies of political power at the national level has increased the differences and inequalities between universities. In this study, the main causes and effects of this differentiation, by considering transformation in Turkey, emphasizes that we can not speak of a homogenous university. In this regard, a classification is proposed to address the universities that have been oscillated between catching up with the global and provincialization by integrating with the national and the local.

Key words: the neoliberal transformation of the universities, the commodification of knowledge and education, relationship between university and political power, development differences between universities, provincialization of universities

Üniversiteler son yıllarda ilgi çekici konularla kamuoyunun gündemine geliyor. Üniversite rektörleri ya da senatoları siyasi iktidarın politikalarını birebir destekleyen kararlar alıyor, hakkında yolsuzluk iddiaları olan siyasetçilere fahri doktora unvanı veriyor. Kıdemli akademisyenler bilimi ve eğitimi değersizleştirmenin de ötesine geçen açıklamalar yapıyor. Bazı akademisyenler, bizzat kendilerinin koruması gereken, doğal ya da tarihsel özgün değeri olan bir alanın yıkımının ya da bir şirkete devredilmesinin yolunu açan bilirkişi raporlarına, araştırmalara imza atıyor. Birtakım erkek akademisyenlerin sistematik bir biçimde kadın öğrencilere cinsel istismar uyguladığı iddiaları yükseliyor. Akademik danışmanlık ofisi gibi adlar altında açılan ticari işletmelerde lisans öğrencilerine ödevler, yüksek lisans ve doktora

öğrencilerine tezler yazılıyor. Yetmiş bine yakın üniversite öğrencisi, Adalet Bakanlığının 2019 verilerine göre, cezaevlerinde kalıyor; bu toplam cezaevi nüfusunun yüzde 35'ine denk geliyor. Öte yandan, Türkiye İş Kurumu'nun 2019 verilerine bakıldığında, 4 kayıtlı işsizden birinin üniversite mezunu olduğu, üniversite mezunu işsizlerin sayısının katlanarak arttığı ortaya çıkıyor. 2005'te üniversite mezunu kayıtlı işsiz oranı yüzde 12 iken, bu oran 2019'da yüzde 26'ya yükseliyor. Başka bir deyişle, Türkiye'de son 15 yılda üniversite ve mezun sayısı çoğalıyor, ama üniversite mezunu işsizlerin sayısı da artıyor.

Bilindiği gibi, üniversitelerde yakın dönemde büyük bir tasfiye süreci yaşandı. 406'sı Barış Bildirisi imzacısı olmak üzere, toplam 5925 akademisyen terör

* Kocaeli Dayanışma Akademisi (KODA) Üyesi (ORCID No: 0000-0002-3888-5356)

Geliş Tarihi / Received : 15.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 25.06.2020

örgütleriyle “irtibatlı” ve “iltisaklı” oldukları gerekçeyle, adları Resmi Gazete’de yayınlanarak, bir daha giremeyecek şekilde kamu görevinden çıkarıldı, pasaportlarına tahdit konuldu. İhraç edilenlerin büyük çoğunluğunun haklarında açılmış herhangi bir idari ya da adli soruşturma dahi yoktu. Barış Bildirisi imzacısı oldukları için bazı kamu ya da vakıf üniversitelerinde akademisyenlerin sözleşmelerine son verildi. Yine bir kısmı emekliliğe, bir kısmı istifaya zorlandı (**Barış İçin Akademisyenler web sayfası, 2020**). Aynı süreçte Gülen teşkilatıyla ilişkili olduğu için kanun hükmünde kararnamelemler (KHK’ler) ile kapatılan bazı vakıf üniversitelerinin akademik ve idari personeli de işsiz kaldı.

Madalyonun diğer yüzüne bakarsak, yukarıdaki cümleleri Türkiye’nin bütün üniversiteleri için kuramayacağımızı söyleyebiliriz. Türkiye’deki bazı üniversiteler, akademik ölçütlere göre hazırlanan birtakım uluslararası listelerde üst-orta sıralarda yer alabiliyor. Bu üniversiteler, farklı ülkelerden araştırmacıların yer aldığı uluslararası projelere ev sahipliği yapıyorlar; Ortadoğulu, Asyalı ve Afrikalı öğrencilerden talep görüyorlar. Üniversitenin içinde yer alan teknoparklarda üretilen, üniversite-sanayi işbirliğinin başarısı olarak sunulan “buluşlarla” gündeme geliyorlar.

Anlatılanların tümü dünyada 1970’lerden, Türkiye’de 1980’lerden itibaren egemen olan neoliberal-otoriter ideoloji ve politikaların ortaya çıkardığı üniversiteyi gösteriyor. Aynı zamanda, milliyetçi-muhafazakâr sağ iktidarların yükseldiği ve Türkiye’nin de bunun ileri örneklerinden biri olduğu günümüz koşullarında, sözü geçen dönüşümün üniversitedeki yansımalarını temsil ediyor. Sözün özü, Türkiye’de üniversiteler neoliberal politikalar ve milliyetçi-muhafazakâr sağ iktidarların kendine özgü tercihleriyle harmanlanan, çelişkilerle dolu bir değişim sürecinden geçiyor.

Hem neoliberal-otoriter hem de milliyetçi-muhafazakâr politika ve ideolojilerin üreticisi, savunucusu ve taşıyıcısı haline gelmiş bugünkü Türkiye’nin üniversitelerini anlamak için, iki hatta ilerlemeye çalışacağım. İlki üniversitenin bilimsel bilgi üretme-araştırma ile eğitim-öğretim olarak özetleyebileceğimiz iki işlevinin ya da hizmet alanının *metalaşması, ticarileşmesi, piyasalaşması*. Bu hatta bahsedeceklerim, neoliberal süreçte üniversitelerin dönüşümüne dair küresel bir hikâyeyi anlatıyor diyebiliriz. İkinci hat ise üniversitenin dönüşümünün Türkiye’ye özgü yönlerinden daha çok söz edebilmemize olanak tanıyan, hem akademinin

neoliberal sermaye birikim süreçlerine eklenmesiyle üniversitelerarası gelişmişlik farklarının giderek açılmasının hem de milliyetçi-muhafazakar ideolojiyle ve otoriter sağ siyasetle uyum sürecinin getirdiği, küresel/evrensel akademik değerlerden ve ilişkilerden uzaklaşmanın sonucu olan *taşralaşma* olarak adlandırdığım süreç. Ancak, bu ayrımı sadece dönüşümün dinamiklerini sadeleştirerek anlatmak niyetiyle yaptığımı, esasen bu iki sürecin ve bunlarla iç içe birçok olgunun Türkiye’de bugünkü üniversitelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan, birbirini tamamlayan ve çoğu örnekte birbirinden ayrılması zor olan olgular olduğunu en baştan belirtmem gerekiyor.

Yazıda önce bilim ve eğitim dünyasının metalaşma süreçlerine çekilmesi ve neoliberal ideolojinin benimsenmesine dayanan değişim sürecini, ardından Türkiye’de üniversitelerin geçirdiği dönüşümü, bunun üniversiteler arasında yarattığı eşitsizlikleri ve taşralaşmayı anlatmaya çalışacağım. Böylece, üniversite derken homojen akademik kurumlardan söz edemeyeceğimizi gösterebilmeyi umuyorum. Bu minvalde Türkiye üniversiteleri için bir sınıflandırma önererek bitireceğim.

Neoliberalizmin üniversitesi: Bilginin ve eğitimin metalaşması

1973 petrol bunalımı, kapitalizmin “altın çağının” bitişini simgeler. Kârlılığın düştüğü, sermaye ve emek arasındaki çatışmanın artık keskinleştiği, Keynesyen politikaların sorgulandığı bu kriz, bir sermaye yoğunluğu artışı getirmiş; ortaya çıkan çokuluslu şirketler üretimlerini ücretlerin daha düşük olduğu, çoğunlukla çevre ve güvenlik mevzuatından korundukları, belli vergi avantajları sunan ülkelere taşımaya başlamıştır. Bu şirketleri denetleme güçleri azalan ulus-devletler, çeşitli teşvikler sunarak doğrudan yabancı yatırımı çekmek üzere rekabete girmiştir (**Huws, 2018**). Aynı zamanda sermayenin “eski/geleneksel” birikim alanlarının tükendiği ya da sınırlarına vardığı küreselleşen kapitalizm koşullarında, büyük ölçüde kamu denetiminde olan doğal varlıklar ve kamu hizmet alanları yeni birikim alanları olarak parlamaya başlamıştır.

Sembolik olarak 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılışıyla anlatılan Soğuk Savaş’ın sona ermesi, bütün dünyanın sermaye için potansiyel bir birikim alanına çevrilmesi sürecini hızlandırır. Neoliberal rejimler, Keynesyen dönemde güçlenmiş olan sendikalara karşı hücumu geçerek istihdam güvencesini azaltmış, kamu sektörünü kâr amaçlı yeni bir alana çevirmeye başlayan bir özelleştirme sürecine girişmiştir.

Bu durum küresel çapta sermayenin, fikri mülkiyetin ve bilginin engelsiz akışını sağlayan genel bir kuralsızlaştırma dalgasıyla desteklenir. Bilgi teknolojilerinin gelişimi, hizmet sektörü dâhil pek çok emek sürecini basitleştirip standartlaştırmayı olanaklı kılar. Kamu hizmet alanları, *kamu hizmetleri endüstrisi* (Public Service Industry) olarak adlandırılacak denli bir sektöre dönüşmeye başlar (Huws, 2018). Genel olarak eğitim ve yükseköğretim de bu gelişmelerin dışında kalmayacaktır.

Üniversiteleri, daha doğrusu eğitimi ele alırken, öncelikle bu alanın özgün yönünü vurgulamak gerekir: "Üniversiteler her uygarlığın kendi kendisini yeniden üretmek ve egemen sınıfların meşruluğunu sağlamak için geliştirdiği eğitim ve öğretim sisteminin son halkası olarak değerlendirilmelidir" (Timur, 2000). Genel olarak eğitim, bir dizi toplumsal ilişki bağlamında biçimlenirken, hem kendi içinde toplumsal ilişkileri içeren bir işleyiş anlamına gelir, hem de içinde yer aldığı diğer ilişkiler ile bağlantılı olarak bir dizi alanda "köprü" işlevi görür (Ercan, 2015). Bu bağlamda, "modern" üniversite, esasen tarihi boyunca kapitalizme özgü toplumsal ilişkilerin, siyasal iktidar biçimlerinin ve piyasa düzeninin dışında ve yalıtılmış bir kurum olmamıştır. Dolayısıyla, emek gücünün ve bilginin metalaşma sürecini kolaylaştıran bir kurum olarak üniversite, hem kapitalist üretim süreciyle hem de dolaşımın gerçekleştiği piyasa ile sürekli bir ilişki içinde olmuştur (Ünal, 2011). Ancak Aydınlanma sonrası üniversite, gerek kapitalist üretimin ihtiyaçlarının gerek toplumsal mücadelelerin bir sonucu olarak, zaman içinde, özellikle 1968'deki toplumsal hareketlerin büyük etkisiyle kitleselleşmiş ve demokratikleşmiştir. Kitleselleşme daha önce bu kurumların kapısından geçmesi bile mümkün olmayan işçi sınıfının, kadınların, etnik ve dinsel azınlıkların giderek artan bir oranda, bu okullarda önce öğrenci, daha sonra akademisyen olmalarıyla sonuçlanmıştır. Demokratikleşme ise aynı toplumsal dinamiklerin etkisiyle üniversitenin giderek demokratik usullerle yönetilen ve belli ölçüde siyasi iktidardan ve piyasadan özerk olabilen bir kurum olmasını sağlamıştır. Aydınlanma sonrası ve 20. yüzyılda kapitalizmin "altın çağının" kamusal üniversitesi,¹ işte bu dinamiklerin üzerine oturmuştur.

Üniversitenin neoliberal dönemdeki dönüşümü, eleştirel yazında ilk başlarda daha çok özelleştirme dalgası içinde, kamusal niteliklerini kaybetmesi düzleminde tartışılmıştır. Özellikle üniversitelerin sunduğu bilim ve eğitim hizmetlerinin ücretlendirilmesi, özel ya da vakıf statülü üniversitelerin

giderek çoğalması ve öğrenci harçlarının hızla yükselmesiyle birlikte, bilgi üretimi ve öğretimi etkinliklerinin kamu kaynaklarıyla finanse edilmemeye başlanması, eğitimin kamusal niteliğini yitirmesi olarak ele alınmıştır. Bu bakış açısı, yaşanan dönüşümü bir yönüyle yakalasa da, bilginin ve eğitimin metalaşması üzerine fazla bir şey söylememektedir. Eğitimdeki yapısal dönüşümü analiz ederken, piyasaya yapılan lehte ya da aleyhte aşırı vurgu, eğitim ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi de gölgelemekte; mesele "piyasa güçlerinin eğitim kurumlarına dışarıdan sızması ve eğitimin sermayedarlara yeni kâr alanı olması biçiminde kısır değerlendirmeler" çerçevesinde tartışılmaktadır (Özsoy, 2011).

Üniversitenin dönüşümünü metalaşma/metalaştırma sürecine çekilme olarak ele almak, bize daha geniş ve derinlikli bir bakış açısı sağlar. Metalaşma, kapitalist ekonomide gitgide daha çok faaliyetin standartlaştırılmış ürün ya da hizmetlere dönüştürülmesi, böylece kârın satış hacmine oranla artmasını sağlama eğilimidir (Huws, 2018). Özünde metalaşma, herhangi bir mal ya da hizmetin kullanım değerinin değişim değerine dönüşmesi anlamına gelir. Bilginin metalaşması ise bilginin kullanım değeri için değil, doğrudan piyasada değişim için üretilmesi, yani değişim değeri olan bir ürüne dönüşmesidir. Başka bir deyişle, bilginin metalaşması, bilginin kendinde bir amaç olmaktan çıkarak araçsallaşması, yani bilginin öznesine bütünüyle dışsallaşmasıdır (Özsoy, 2011). Neoliberal dünyada eğitim ve yükseköğretim de, sağlık, sosyal hizmetler gibi toplumsal yeniden üretim açısından işlev gören ve daha önce kamu hizmeti sayılan alanlarla birlikte ticarileştirilmeye ve metalaştırılmaya başlamıştır. Çoğu kez özelleştirme ile birlikte yürüse de, bu metalaşmaya geçiş biçimleri, ille de resmi mülkiyetin değişmesi anlamına gelmemiştir. Ancak işin doğasında, nasıl yönetildiğinde ve hizmet sağlayan ile yararlananlar arasındaki ilişkide büyük değişiklikler yaratmıştır (Huws, 2018).

Eğitim ve yükseköğretim hizmetlerinin, haklar alanı içinde tanınmaları nedeniyle uluslararası sözleşmeler, anayasalar ve yasalar tarafından korunuyor olmaları ve özelleştirme uygulamaları karşısında toplumsal hareketlerin gelişmesi, metalaşmaya geçiş süreçlerini her ne kadar yavaşlatsa da, sermayenin sözü edilen alanlara sızması önlenememiştir (Karapehlivan Şenel, 2016). Sermaye birikimi ve metalaşma süreçlerine çekilmeyle birlikte üniversiteler mal ve hizmet üreten işletmeye, öğrenciler müşteriye dönüşmüş; akademi neoliberal politikalar çerçevesinde gelişen yeni kamu işletmeciliği ve

yönetişim yaklaşımları çerçevesinde yönetilmeye başlanmıştır. Neoliberal dönüşümün, öncelikle hedef aldığı alanlardan birinin üniversite olması, bu kurumun yukarıda belirtilen özgün niteliğiyle yakından ilgilidir, "zira esnekleşmiş piyasanın akışkan dinamikleriyle başa çıkabilme yetisine sahip beyaz yakalı işçilerin eğitildiği ve onları eğitmek için gereken kuramsal girişimlerin gerçekleştirildiği yer, üniversiteden başkası değildir" (Ergur, 2003).

Üniversitelerde yaşanan dönüşümü açıklayan ve meşrulaştıran bazı sihirli sözcükler vardır. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, "bilgi toplumu" ve/veya "bilgi ekonomisi" kavramıdır. Bu kavram, aslında, değişim değerinin geçerliliğini sağlama sürecinde her şey metalaştırma sürecine çekilirken, emek gücünün kendine nitelik kazandırmak zorunda kalması anlamına gelmektedir (Ercan, 2015). Ancak, içeriğine bakılmaksızın, bilgiye dayalı bir yaşam, gelişme, modernleşme gibi olgularla özdeşleştirilerek, karşı çıkılması zor bir anlatı/söylem haline getirilmiştir (Ünal, 2011). Türkiye'de yükseköğretim alanının yeniden düzenlenmesinde en önemli uluslararası çerçevelerden biri olan Bologna Süreci'ni ortaya çıkaran dinamiklerden biri de, 1990'lardan itibaren bilgi temelli ekonomi ve bilgi toplumu anlayışının egemen olmasıdır. Bu anlayış içinde, genel olarak ekonomik gelişmede beşeri sermayenin önemli olduğu vurgusuyla, üniversiteler hem ulus-devletlerin ve şirketlerin küresel piyasalardaki rekabet gücünü arttırmaları yolunda yeni işlevler kazanmış hem de ürettikleri bilgi küreselleşen sistem içinde metalara dönüşmüştür (Karapehlivan Şenel, 2016).

Üniversitelerin dönüşümünün yaslandığı ikinci bir sihirli kavram, "yaşam boyu eğitim" olmuştur. 1970'lerde yaygın eğitim ile eş anlamda, hedef kitlesi yaş ve zaman olarak örgün eğitimin dışına çıkanlar şeklinde tarif edilen bir kavram iken, "1990'lardan sonra işgücü piyasasının gereksinimleri doğrultusunda şekillenen 'beşikten mezara' anlayışıyla, öğrenmenin tüm yaşam boyu süreceği fakat bu öğrenim sürecinin bireye kazandıracaklarının bireyi çalışma yaşamında daha nitelikli ve esnek hâle getirecek içeriğe sahip bir bilgiyle sınırlandırıldığı bir eğitim anlayışı" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu eğitim anlayışının getirdiği esneklik, bir yandan, çalışanların kendilerini işgücü piyasalarındaki değişimlere uyumlaştırması yönünde bir değişimi getirirken, diğer yandan, eğitim kurumlarının hızla değişen teknoloji ve istihdam piyasalarına uyumunu sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Uzunyayla ve Ercan, 2011).

Bilgi toplumu ve yaşam boyu eğitim kavramlarıyla birlikte gelen neoliberal dönüşüm, iş dünyasının ihtiyaçlarına uygun, hızla değişebilen, "kısmi" ve "esnek" bilginin üretildiği ve aktarıldığı bir eğitim sisteminin oluşturulmasına, eğitimin yeni "çoklu işlevler" üstlenmesine zemin hazırlamıştır (Ercan, 2015). Sözü geçen dönüşüme verilebilecek en iyi örneklerden biri, bir dönem adeta bir furya haline gelen ve küresel çapta çok büyük bir pazar açan işletme/iş idaresi (MBA) lisansüstü programlarıdır. Amerikan tarzı kurumsal başarının hem aracı hem de simgesi olarak pazarlanan bu programlar, talep ettikleri yüksek ücretleri ödeyip bu "ürünü" satın alabilen ya da bu eğitimi alabilmek için neredeyse bir ömür borç ödeyecek olan bir uluslararası öğrenci kitlesi yaratarak, dünyadaki birçok üniversitenin ve ders kitapları yayınevlerinin kârlarına kâr katan bir alan haline gelmiştir (Yazıcıoğlu, 2018). Bu programlar, aynı zamanda, neoliberal çalışma rejimini benimseyen ve yeniden üreten bir beyaz yakalı çalışan kitlesinin oluşmasını sağlamıştır.

Üniversitelerin küreselleşen kapitalist piyasaların bir parçası haline gelmesi süreci içinde öncelikle, birbirini besleyen ve esasında birbirinden ayrılması mümkün olmayan bilimsel bilgi üretme-araştırma ile eğitim-öğretim faaliyetleri gitgide ayrı etkinlik alanları haline gelmeye başlamıştır. Bu sadece yapay bir ayırımın ortaya çıkması anlamına gelmemekte, "her biri kendi sahalarında, kendi araçsallıklarıyla uyumlu olarak, kendi işleyiş mantıklarında türetilen piyasa-merkezli zihniyet çerçevesinde yeniden tanımlanmaktadır" (Ergur, 2003). Böylece üniversiteler teknoloji transferi, patent ve lisans anlaşmaları yaparak, teknoparklar kurarak, şirketlerle ortak kamuoyu araştırmaları ve projeler yürüterek, danışmanlıklar vererek, özel şirketlerin üniversite laboratuvarlarını ve araştırma bulgularını kullanmalarına olanak sağlayarak ve teorik bilgileri basit uygulanabilir paketler haline getirerek bilimsel bilgi üretme ve araştırmayı ticarileştirmiştir. Eğitim ve öğretim ise bilişim teknolojisinin yardımıyla çevrimiçi (online) dersler, uzaktan eğitim programları, açık öğretim dersleri, seminerler, sertifika programları sunulması ve ders materyallerinin satışı gibi yollarla standardize edilip pazarlanabilir hâle getirilmiş, yani metalaşma süreçlerine çekilmiştir. Ayrıca öğrenci ya da personel kimliklerinin banka kartı-kampüs kart haline getirilmesi, bankaların ya da çeşitli şirketlerin kampüs içinde şube açmaları, üniversitelerin adının reklam amaçlı kullanılması, şirketlerce finanse edilen araştırmaların sonuçlarının şirket çıkarlarına aykırı olması durumunda yayınlanmaması şartının kabul edilmesi gibi uygulamalar bu süreçleri katmerlendirmiştir (Ünal, 2011; Narin, 2011).

Üniversiteler sözü edilen döngü içinde, sermaye birikim sürecinin yani şirketlerin talep ettiği araştırmaların kamu kaynaklarıyla yapılmasının koşullarını sağlayarak, özel sektörden araştırma desteği ve sözleşmeler yoluyla ödenek olarak ve finansman için öğrenci harçlarını sürekli artırarak, araştırma üreten ve yükseköğretim satan işletmelere dönüşmektedir (**Sotiris, 2013**). Bu bağlamda üniversitelerin "hizmet sunumları" ile öğrenci-müşteri ve şirketler dünyasından gördükleri talepler, sayısal göstergeler hâline gelmiş; üniversiteler arasında şirketler arasındaki rekabete benzer keskinleşen bir rekabet ortaya çıkmıştır.

Neoliberal dönemde, sermayenin bilgi üretimine duyduğu ihtiyaç akademik çalışmaların ve örgütlenmenin dönüşümü üzerinde belirleyicidir. Fen ve mühendislik bilimlerinin, üniversite-sanayi işbirliği gibi söylemlerle teknolojik ilerleme ve pratiğe yönelik bilgi üretme konusunda yönlendirilmeyle sermaye birikim süreci içindeki katkılarının arttırılması hedeflenmiştir. Sosyal bilimlerden ise neoliberal politikaların iyice artırdığı toplumsal ve sınıfsal eşitsizliklerinin "yumuşatılmasında ve meşrulaştırılmasında rol oynamaları, egemen düşünce ve değerleri güçlendirmek üzere bilgi üretmeleri ve bu bilgiyi paylaştırarak ideolojik bir işlev görmeleri" beklenmiştir (**Ünal, 2011**). Bu durum, "piyasa terimleriyle geçerlilik kazanan bir disiplinler hiyerarşisi" yaratmıştır (**Ergur, 2003**). Böylece metalaşma ve ticarileşme mantığına en uzak olduğu düşünülen alanlar bile, piyasadaki pay alabilecekleri bir eğilimin içine girmiş, salt bilimsel merakı dayanan arayış geri plana düşmüştür. Biyoteknoloji gibi üretim sürecine dayalı sektörlerdeki bilimsel araştırma ve uzmanlıklar, giderek üniversitelerin temel ilgi alanları hâline gelmiştir. Buna bağlı olarak rekabet, verimlilik, maliyet-etkililik ve hesap verebilirlik gibi kavramlar ve ölçütler akademik yönetimde de norm hâline dönüşmüştür (**Sotiris, 2013**).

Üniversitelerin ilgili birimlerinin ve araştırmacılarının şirketlerle doğrudan ilişki kurmaları, böylece akademisyenlerin piyasa ile bireysel bağlarının olması artık alışılmış ve sıradanlaşmış bir olgu hâlinindedir. Üniversite yönetimleri bu tür ilişkileri hem teşvik etmiş, hem de akademisyenlerin bu ilişkilerle kazandıkları gelirlerin bir kısmının üniversiteye aktarılması için kontrol mekanizmaları oluşturmuştur (**Ünal, 2011**). Türkiye'de, örneğin tıp ve sağlık alanında klinik araştırmaların tamamına yakını ilaç ve tıbbi teknoloji firmaları tarafından desteklenmektedir. Bu araştırma projeleri ilgili akademisyenlere hazır olarak gelmekte, sadece boş

birakılmış alanlara özel bilgiler eklenmektedir. Sözü geçen klinik araştırmaların yürütücüsü olan akademisyenler, çoğunlukla hastalarla ilgili veri toplama aşaması hariç, diğer araştırma süreçlerinin dışında kalmaktadır. Başka bir deyişle, araştırma konusunun ve hipotezlerinin belirlenmesi, veri analizinin yapılması gibi bir araştırmanın temel aşamalarını oluşturan kısımlarda herhangi bir belirleyicilikleri olmamaktadır. Araştırmacılara ya önceden belirlenmiş hasta verisi sayısına göre bir araştırma bütçesi verilmekte ya da veri toplama aşamasının sonunda ulaşılan hasta sayısı üzerinden ödeme yapılmaktadır (**Hamzaoğlu, 2011**).

Böyle bir bilimsel araştırma ortamında oluşan ilişkiler doğal olarak üniversite içindeki güç dengesini ve akademisyenler arasındaki ilişkileri değiştirmiştir. Hâlihazırda çeşitli iktidar biçimleri ve eşitsiz ilişkiler üreten geleneksel akademik hiyerarşinin yanı sıra, araştırma fonları ve şirketlerle kurulan bağlantılar çerçevesinde oluşan yeni iktidar/güç ilişkileri belirleyici olmaya başlamıştır. Ayrıca, akademik kurumların yönetim organlarına "toplum" ve "iş dünyası" temsilcilerinin katılımı konusunda da yükselen bir eğilim vardır. Yükseköğretim reformlarında "dış paydaşların" yönetim organlarında yer alması biçiminde ifadesini bulan bu eğilime (**Sotiris, 2013**), Türkiye'de vakıf üniversitelerinde yaşananlar bolca örnek sunmaktadır.

Artık üniversite dendiğinde, uluslararası rekabetin ve kâr arayışının olduğu bir piyasa, sağlanan hizmetlerden elde edilen ücret ve gelirlerin gittikçe önem kazandığı uluslararası odaklı yükseköğretim kurumları ve küresel akademik/entelektüel emek arzı söz konusudur (**Sotiris, 2013**). Örneğin, Bilgi Üniversitesini satın alan Laureate International Universities grubu gibi küresel üniversite ağları ortaya çıkmıştır. Özellikle Amerikan ve İngiliz üniversitelerinin kâr arayışı ülkelerinin sınırlarını çoktan aşmış; Dubai, Singapur ve Bangkok gibi iş dünyasının canlı olduğu yerlerde özel sektöre yönelik eğitimler ya da ortak işletme yönetimi programları yürütmek için şubeler açmışlardır (**Yazıcıoğlu, 2018**).

Bilimsel bilgi üretimi ve eğitim süreçlerinin metalaşma süreçlerine çekilmesi, elbette büyük bir değişikliktir, ancak genel olarak eğitimin ve üniversitenin yukarıda söz edilen kendine özgü ideolojik işlevleri ve toplumsal yeniden üretim açısından önemi, -metalaşma süreciyle ne kadar belirlenmiş olursa olsun-, tam olarak değişikliğe uğramamıştır. Çünkü kapitalist üretim ilişkileri, "...ulus-devlet ve dolayısıyla vatandaşlık üzerinden biçimlendiği için, eğitim

sistemi emek-gücü ve zamanla beceri kazandırılmış emek-gücü üretmeden önce, kendi vatandaşlarını üretmelidir. Ulus-devlet bir yandan toplumun toplam yeniden üretimini sağlarken, diğer yandan da kendisinin maddi yeniden üretimini sağlamak zorundadır. Emek-gücü ve dolayısıyla emek-gücünden çekilip alınan karşılığı ödenmemiş emek zamanı sadece sermayenin değil aynı zamanda devletin de varlık nedenidir” (Ercan, 2015). Bu anlamda, üniversitelerin ideolojik bir aygıt olarak işlevi hayatidir ve neoliberal süreçte büyük ölçüde ekonomik işlevi ile iç içe geçmiştir. Bugünkü üniversitenin ortaya çıkışı, sadece bir özelleştirme ya da metalaştırma süreci anlamına gelmemekte, aynı zamanda, “hegemonik” bir aygıtın burjuva stratejilerindeki değişimlerle uyumlu bir şekilde dönüşümüne bir örnek oluşturmaktadır. Bu bağlamda finansmana, yönetime, hesap verebilirliğe, diploma yapılarındaki değişikliklere vb. atıfta bulunan bir dizi strateji, hem kendi ekonomik işlevleri bakımından hem de genel politik ve ideolojik koşullar açısından sadece bilgi ve diploma üretiminin ötesine geçmekte; “öznelliliğin neoliberal üretimi”ne doğru bir çaba anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, bu süreçte sermaye mantığı üniversiteyi, basit bir mülkiyet değişiminin önerebileceğinden çok daha yaygın bir biçimde belirlemeye başlamıştır (Sotiris, 2013). Sözün özü, eğitim, “disiplin altına alınmış vatandaş ve ücretli emek gücünü” yeniden üretme işlevini yerine getirirken, aynı zamanda kapitalizmin değişen ihtiyaçlarına uygun bireylerin ortaya çıkmasını sağlayarak “geleceği, şimdiden inşa etmektedir” (Ercan, 2015).

Üniversitenin taşralaşması: Küreseli yakalayan üniversiteler ve ulusal ve yerelle bütünleşen üniversiteler

Küreselleşen kapitalizmin yarattığı metalaşma, ticarileşme ve rekabet ortamına bütün üniversiteler aynı koşullarda girmemiş, üstelik bu süreçler üniversiteler arasındaki farkları ve eşitsizlikleri büyütüştür. Neoliberal dönemde bir üniversitenin metalaşan bilgi üretim ve öğretim zincirlerine eklenmesi ile akademik-bilimsel alanda ilerlemesi birbirine bağımlı hâle gelmiş, hatta neredeyse iç içe geçmiş durumdadır. Açık ki başarı sıralamalarında yükselmiş olan üniversiteler, sermayenin uzun ya da kısa erimli birikim hedefleriyle uyumlu araştırmalar yaptıkları ve eğitim hizmeti verdikleri sürece, bilimsel çalışmalara daha çok kaynak ve zaman sağlayabilmekte, belli sınırları olmakla birlikte akademik özgürlükleri koruyabilmekte, nitelikli akademik kadro kurabilmekte ve öğrencilerine iyi eğitim verebilmektedir. Ancak bu başarıya ulaşmanın bazı koşulları vardır.

Öncelikle üniversiteler, kamu ya da vakıf üniversitesi olmalarına veya hukuki statülerine bağlı olarak kamu ya da özel finansman kaynaklarından faydalanmaktadır. Üniversitelere sağlanan kamu kaynakları çoğunlukla eşit miktarda değildir, alınan pay üniversitenin öğrenci sayısı, akademik birim sayısı vb. gibi ölçütlere, üniversitenin bulunduğu yere ülke kalkınmasında tanınan role ve elbette ülkenin yükseköğretim politikalarına göre değişmektedir. Aynı şekilde, özel statülü üniversitelerin gelir kaynakları da hâliyle birbirinden farklı olmaktadır. Dolayısıyla ilk koşul olarak, üniversitenin kendi kuruluş çerçevesinin ve buna bağlı kaynak mekanizmalarının sağladığı olanakları söyleyebiliriz.

İkinci olarak, üniversitenin kurulmuş olduğu yerelin ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri, yerel sermayenin ölçeği ve ihtiyaçları ile sermaye kesimiyle yakalanan işbirliği olanakları ölçüsünde üniversite gelişmektedir. Esasında geçmişten beri üniversitelerin yer seçimi belli politikaların yansıması olmuş, pek çok ülkede, özellikle büyük merkezlerden uzakta kurulan üniversiteler kamu kaynaklarıyla desteklenmiş, bu da sözü geçen üniversitelere ve kuruldukları yerele bir gelişme ortamı sağlamıştır. Neoliberal dönemde ise kamusal desteklerin azaltılması ve üniversite-sermaye ilişkilerinin teşvik edilmesiyle birlikte, üniversitenin yeri, gelişimini etkileme konusunda çok daha önemli bir koşul hâline gelmiştir.

Üçüncü olarak, üniversitenin bulunduğu ülkenin küresel kapitalizm içindeki durumu, ulusal sermayenin nitelikleri, uluslararasılaşma koşulları ve uluslararası sermayeyle eklenme biçimleri, öncelik verilecek ya da uzmanlaşılacak sektörler, ulusal düzlemde emek gücünden beklenen vasıflar, üniversitelerin gelişimini doğrudan etkilemektedir. Bu koşul bağlamında, ülke kapitalizminin ve küresel piyasaların ihtiyaçlarına farklı düzeylerde cevap veren ve buna göre gelişen ya da gerileyen üniversiteler ortaya çıkmıştır.

Dördüncü ve son olarak, üniversitelerin küresel kapitalizm koşulları içinde metalaşan ve ticarileşen uluslararası bilim dünyası ve tabii ki sermaye kesimleri ile doğrudan ya da dolaylı ilişkileri, gelişme düzeylerini etkilemektedir. Bu bağlamda, ilk üç boyuttaki nitelikleri belirleyici olmakla birlikte, üniversiteler günümüz dünyasında ulusal siyasal-yönetimsel yapıların gücünün ve etki alanının ötesine taşan ilişkiler kurabilme olanağını yakalamış, hatta bu teşvik edilmiştir. Bu koşul bağlamında, küresel düzeyi yakalayan üniversitelerin uluslararası bir “marka” sayılması, uluslararası kurumlar (Bologna süreci gibi) ve şirketlerle bağlantılar kurması, hatta farklı ülkelerde

şubeler açması ya da ortak programlara dahil olması türünden gelişmeler, günümüzün akademik dünyasının alışılmış olguları hâline gelmiştir.

Sözün özü, sayılan bu dört koşula ya da etkene bağlı olarak, gerek devlet üniversiteleri gerekse sermaye tarafından kurulan üniversiteler çeşitlenmiştir. Ve üniversiteler arasındaki eşitsizlikler ve gelişmişlik farkları katlanarak büyümektedir. Hızlı ve keskin bir rekabetin olduğu bu ortamda, Türkiye'deki bazı üniversiteler ne küresel ne de ulusal düzeyde bir "başarı" yakalayabilmiştir. Bu bağlamda, evrensel ve genel anlamda bir üniversiteden beklenen niteliklerden giderek uzaklaşmakta, bir taşralaşma yaşanmaktadır. Üniversiteden beklenen niteliklerden uzaklaşma derken, hem Aydınlanma sonrasında gelişen demokratikliğe, özerkliğe, bilimselliğe dayalı niteliklerinin azalmasını hem de günümüzün küresel piyasa temelli nicel ve nitel akademik göstergeleri bakımından gerilere düşmelerini kastediyorum. Bu iki farklı, hatta birbiriyle çelişkili görünen nitelikler dünyasını, bu şekilde bir araya getirmek sorunlu bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak daha önce vurgulandığı gibi üniversiteler başından itibaren kapitalizme özgü toplumsal ilişkilerin değişimine, bu sürecin içindeki çelişkilere ve mücadelelere bağlı olarak gelişen ve dönüşen kurumlar olmuştur. Bu dönüşüm içinde yeni bir biçime geçiş, eskinin bütün özelliklerinin birdenbire silinmesi anlamına gelmemekte, aksine eski olan da yeninin içinde, ona uygun bir biçimde değişerek var olmaya ya da çelişkiler yaratmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, üniversitenin tarihsel süreç için sahip olduğu bilimsel faaliyet, akademik özgürlük ve özerklik ortamını koruyabilmesinin, günümüzde büyük ölçüde neoliberal düzene "yüksek" uyumuna bağımlı hâle geldiğini söylemek şaşırtıcı değildir.

Taşralaşma dediğimiz süreç, sadece yukarıda anlatılan neoliberal politikalar çerçevesinde ticarileşme ve metalaşma dalgasına yetişme hızıyla ilişkili değildir. Bu noktada, bir önceki bölümde üniversitenin metalaştırılması mümkün olmayan özgün niteliği diye bahsettiğimiz toplumsal yeniden üretimdeki işlevlerine ve ideolojik işlevlerine yeniden dönmeliyiz. Bir ülkedeki toplumsal yeniden üretim koşullarının yanı sıra, geniş anlamda siyasal düzeyin dayandığı egemen ideoloji(ler) ile dar anlamda mevcut siyasi iktidarın ideolojisi ve politikalarına bağlı olarak, üniversiteler ya küresel neoliberal hegemonyayla "başarılı" bir biçimde bütünleşmekte ya da giderek dünyanın ve ülkenin taşrasında kalmaktadır. Otoriter sağ iktidarların yükseldiği günümüzde, ülkesinin tarihsel egemen ve/veya resmi

ideolojisinin üreticisi ve aktarıcısı olmanın da ötesine geçerek, siyasi iktidarın milliyetçi-muhafazakar politikalarıyla uyum çabası içinde olan üniversitelerin büyük çoğunluğu, yukarıda bahsettiğimiz eski ve yeni nitelikler bakımından üniversite tanımının içini dolduramamaktadır. Sözün özü, özellikle küresel yarışta daha geride olan ülkelerdeki üniversitelerin, devlet ve piyasa karşısında özerkliklerinin azalmasıyla egemen ideolojinin ve milliyetçi-muhafazakar politikaların doğrudan savunucusu ve taşıyıcısı hâline gelmeleri, bir yandan da insanlığın ortak mirası olan evrensel bilim ilkelerinden ve akademik kültürden uzaklaşmaları, yani taşralaşmaları sonucunu doğurmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere, bu yazıda taşralaşma ile üniversitenin kurulu olduğu yerin büyük kent olmaması kastedilmemektedir. Bir ülkede taşrada kurulmuş çok sayıda üniversitenin olması, bu yazıda ileri sürülen boyutlarıyla bir taşralaşma anlamına gelmez. Dolayısıyla Türkiye'de üç büyük kent dışında kurulu üniversitelerin tümü için yaygın bir şekilde kullanılan *taşra üniversitesi* tabirinin, bu yazıda ileri sürülen taşralaşma süreciyle doğrudan bir ilgisi yoktur. Yukarıda vurgulandığı gibi, bir üniversitenin kuruluş yeri, tek başına gelişmesi ya da geride kalması açısından belirleyici olamaz. Nitekim Batı ülkelerinde büyük kentlerde kurulmamış, tarihi çok eskilere dayanan, bugün de akademik dünyada önemini koruyan, hatta buldukları yereli adeta küçük bir üniversite kenti-kasabası hâline getirmiş olan üniversiteler vardır. Ayrıca Türkiye'de üç büyük kent dışında kurulan üniversitelerin bir kısmı da, pek çok bakımdan bu kentlerdeki üniversiteleri yakalamış durumdadır. Üç büyük kentteki bazı üniversitelerin de, en azından bazı bölümlerinin, ne kadar gelişmiş olduğu tartışmaya açıktır. Öte yandan, bir üniversitenin, yukarıda saydığımız dört etkene bağlı olarak küresel ve ulusal kapitalizmle uyumunun geç ya da yavaş gitmesiyle, taşra olarak nitelendirilen bir yerde kurulmuş olmasındaki çakışmanın, "eşyanın tabiatı" gereği olduğunu da belirtmek gerekir.

Üniversitenin her iki boyutuyla yani, hem metalaşmaya ve piyasalaşmaya uyum hem de milliyetçi-muhafazakar sağ iktidarlarla bütünleşme bağlamında taşralaşması, koşulları belli bir yarışın olağan seyri içinde pürüzsüz seyreden bir ilerleme-geride kalma meselesi değildir sadece. Üniversiteler "toplumsal kriz dönemlerinde ve devrimci atılımlarda karşıt güçlerin kavga alanı" (Timur, 2000) hâline geldiği için, hem neoliberalizmin küresel-ulusal-yerel düzeyde sarsıntılar yaratan krizlerinin sonuçlarından hem de ulusal düzlemde ekonomik, siyasal,

toplumsal ve ideolojik temelli krizlerin yansımalarından doğrudan etkilenmektedir. Bu noktada, sözü geçen neoliberal politikalara, yani bilginin, eğitimin ve yükseköğretimin metalaşma süreçlerine çekilmesine karşı yükselen toplumsal hareketlerin içinde, öğrenci hareketlerinin her zaman önemli bir ağırlığının olduğunu hatırlamak gerekir.

Türkiye’de üniversitelerin neoliberal dönüşümü bilingi gibi, 12 Eylül darbesinden bir yıl sonra, 6 Kasım 1981’de yayımlanan Yükseköğretim Yasası’nın (YÖK Yasası) temelini oluşturduğu bir düzenleme içinde yaşanmıştır. YÖK Yasası, 12 Eylül rejiminin “beyin takımının 1970’lerdeki çatışmalı ortamdan, diğer tabiriyle ‘gençlik olayları’ndan birinci derece sorumlu bulunduğu üniversite dünyasına karşı tepkisini(n) ve teknokrat bir zihniyetin tektipçi, otoriter ve merkezietçi örgütlenme özlemini(n)” bir ifadesidir (İnsel, 2003). Temelde “milli güvenlik devleti” anlayışı olarak adlandırılan bu ideolojik hattın zaman içinde değişen stratejilerine göre Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) ve üniversitelerin işlevleri değişmiştir. Bu minvalde, ilk olarak, 1980’lerde “komünizm ve bölücülüğe karşı” Türk-İslam sentezinin üniversitelere yerleştirilmesine YÖK öncülük eder. Darbe sonrasında 1402 sayılı kanun kapsamında üniversiteden atılan ve YÖK’ü protesto etmek için istifa eden kadroların yerine, Türk-İslam sentezi anlayışına uygun kadroların getirilmesini sağlar. Akademik nitelikten ziyade ideolojik uygunluğun dikkate alındığı bu “karşı-kadrolaşma” girişimi, üniversite sayısının hızla çoğaltılmasının getirdiği akademik personel ihtiyacının karşılanması gerekliliğiyle de birleşmiştir (İnsel, 2003). Bu politika, akademik vasıfları düşük olan bir öğretim elemanı kitlesinin üniversitelerde toplanmasına olanak sağlamanın yanında, akademiye bilimsel ölçütlerin geri plana atılmasının da kapısını açar. Bu kapıdan girilen yol zaman içinde iyice genişleyecek, üniversitelerin bütün işleri için belirleyici olmaya başlayacak ve normalleşecektir.

1990’larda içeride Kürt meselesi, dışarıda Kıbrıs meselesi, Ermeni soykırımı iddiaları, Türkiye’deki insan hakları ihlallerine yönelik yaptırımlar gibi meseleler ön plana çıkınca, ideolojik hat, bu konularda resmi devlet politikasının ve söyleminin geliştirilmesi ve savunusuna kayar. Üniversitelerde “devlet politikasına amigo üslubuyla taraftarlık yapmak geleneği”, bu dönemde güçlenir. Yine, bu dönemde etnik-milliyetçi vurgunun dikkate alındığı bir kadrolaşmanın önü açılır; özellikle yeni açılan bazı üniversitelerde milliyetçi-ülkücü kadrolaşmanın güçlenmesi sağlanır. Bu kadrolar, aynı zamanda bir önceki dönemde

Türk-İslam sentezi çerçevesinde yerleştirilen ve desteklenmeye de devam edilen akademik kadroların yanında ikinci bir karşı güç hâline gelmiştir (İnsel, 2003). 1990’ların ortasından itibaren İslamcı siyasetin bir tehdit olarak görülmesiyle birlikte, YÖK’ün bu hattaki işlevi esas olarak “irticai kadrolaşma” ile mücadele olur. “Türban meselesi”nin üniversitelerde başat sorun hâline gelmesi, bu dönemde YÖK’ün ve üniversitelerin üstlendiği ideolojik işlevin tam anlamıyla bir yansımasıdır. YÖK’ün bu dönemde, atama ve yükseltmelerde yayın ölçütünü getirmesi de, söz konusu siyasi çizginin üniversitelerdeki gücünün azaltılmasında, “akademik kriterlerin nesnelleştirilmesi ve belirginleşmesi”nin etkili olacağı tespitiyle geliştirilen bir stratejidir (İnsel, 2003).

28 Şubat sürecinde üniversitelere müdahale ve tasfiye ile zirvesine ulaşan “irtica ile mücadele” anlayışı, 2000’li yılların ilk yarısında da etkili olmuştur. Kasım 2002’de, İslamcı siyasetin içinden doğmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelmesi, bu durumu hemen değiştirmeyecektir. Ancak, AKP iktidarının giderek güçlenmesi, özellikle Ağustos 2007’de bu partinin kurucularından olan Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, YÖK ve üniversitelerde AKP’nin belirleyici olduğu ideolojik hat etkili olmaya başlar. Böylece üniversitelerde Gülen teşkilatı başta olmak üzere, çeşitli cemaatlerin ve AKP içinde yer alan siyasi grupların kadrolaşma kavgalarına tanık olunan bir ortam oluşur. Bu kavgaya geçmişten beri sağ siyasetin etkili olduğu bazı merkez ve taşra üniversitelerinde ve bazı bilim dallarında, zaman içinde çok belirleyici bir hâle gelmiştir. Siyasi ve ideolojik uyum temelinde kadrolaşma, akademik atama ve yükselmelerde yaşanan haksız ve eşitsiz uygulamaları da çoğaltmıştır. Öte yandan, AKP iktidarı 1994’den sonra durmuş olan yeni üniversite kurma furiasını da yeniden başlatarak, 2006’dan itibaren pek çok küçük şehirde üniversite açmaya başlamıştır. İktidar partisinin kendi varlığında bütünleştirdiği piyasacı, muhafazakar, milliyetçi eğilimleri paylaşan, giderek artan otoriterleşmeye “amasız, fakatsız” biat eden bir akademik kadrolaşmanın yaratılması yıllar içinde hız kazanmıştır. AKP dönemindeki akademik kadrolaşma ve tasfiyeler, siyasi iktidarın eğitim politikalarına ilişkin olarak, pek çok vesileyle ortaya koyduğu “dindar nesil yetiştirme” ve “girişimci vatandaş” yaratma hedefleriyle örtüşmüştür (Ercan, 2015).

15 Temmuz 2016’daki darbe girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) döneminde yaşanan akademik tasfiye, yukarıda anlatılan kadrolaşma çabasının, ama daha önemlisi, iktidarın

kendi ideolojisini, hiçbir karşı sesin kalmayacağı bir şekilde yerleştirme niyetinin son halkası gibidir. Tasfiye iki boyutlu olmuştur. Öncelikle Gülen teşkilatından gelen, darbe girişimine katılan ya da katıldığı düşünülen akademik kadrolar tasfiye edilmiştir. Siyasi iktidar, ortaya çıkan krizi çözme stratejisinin sonucu olarak darbe girişimine katılan bir örgütün üyelerini ve taraftarlarını devlet kadrolarında tutmak istememiştir. Ancak, tasfiye edilenler sadece örgütle ilişkili akademisyenler değildir. Üniversitelerde yönetici kadronun inisiyatifine de bağlı olarak, muhalif olan tüm kesimlerden akademisyenler, ama başta sol ve eleştirel görüşe sahip akademisyenler olmak üzere, özellikle Kürt meselesi ve insan hakları ihlalleri konusunda hükümet politikalarını eleştirenler tasfiye edilmiştir. Bu ikinci boyutu, siyasi iktidarın pragmatizmi çerçevesinde, akademiye "kendisine göre" yeniden dizayn etme girişimi olarak görebiliriz.

Sözün özü, kırkınıcı yılını doldurmak üzere olan "YÖK ve 12 Eylül üniversite pratiği, davranışları kutsal devlete tâbiyetle belirlenmiş insanlardan oluşan bir üniversite camiasının yaratıcı örneklerini defalarca üretti... YÖK şemsiyesi altında, bir dizi öğretim üyesinin yönetici konumunda otoriter reflekslerini tatmin etmesi mümkün hâle geldi. (...) üniversitelerde gözlemlenen otoriter, baskıcı, ayrımcı bir dizi uygulamanın doğrudan yegane sorumlusu her zaman kurum olarak YÖK olmadı. Bu uygulamaların bir bölümü idareci öğretim üyelerinin kendi girişimleriydi ve çoğu durumda kurum olarak YÖK bir mazeret kılıfı olarak kullanıldı" (İnsel, 2003). Öte yandan, YÖK düzeninin bir yandan, dönemin ihtiyaçlarına göre akademik kadrolaşmanın veya tasfiyenin önünü açarken, diğer yandan, neoliberal politikalara uygun biçimde akademisyenlerin ve üniversite çalışanlarının giderek güvencesizleşmesini sağladığını unutmamak gerekir. Öncelikle mesleğin başlangıç aşamasında olan araştırma görevlilerinin güvencesizleştirilmesi ile başlayan bu süreç, en azından bazı üniversitelerde ciddi bir dirençle karşılaşırsa da, zaman içinde yerleşmiştir. Bugün, vakıf üniversitelerinde akademik personelin tümü için, kamu üniversitelerinde kadrolu olan doçent ve profesörler hariç bütün öğretim elemanları için geçerli olan istihdam biçimi, sözleşmeli ve güvencesiz biçimde çalışmaktır. Bu gelişmelerin üniversitelerden çıkabilecek muhalif sesleri susturmaya da yaradığının altını çizmek gerekir. Özellikle, vakıf üniversitelerinde en küçükten en büyüğe hiçbir sorunu dile getirmemek, sözleşmenin yenilenmesinin asli unsuru olarak yerleşmiş durumdadır (Vatansever ve Gezici Yalçın, 2015).

Türkiye'de sınırlı bir akademik üretim ve öğretim yapan, birçok gösterge bakımından bırakalım küresel olanı, ulusal düzeyi bile yakalayamayan,² siyasi iktidara tam anlamıyla biat eden, ancak belli bir yerelliğin ihtiyaçlarına cevap verebilen, o yerelin dinamikleri ile sosyo-kültürel olarak bütünleşen, yani taşralaşan üniversitelerle karşı karşıyayız bugün. Şu anda Türkiye'de 129'u kamu, 79'u vakıf üniversitesi (4 vakıf meslek yüksekokulu dahil) olmak üzere toplam 208 üniversite vardır. Kamu üniversitelerinin 26 tanesi Ankara, İstanbul ve İzmir'dedir, 103 üniversite ise diğer şehirlerde. Vakıf üniversitelerinin 66 tanesi üç büyük şehirdedir; 13 vakıf üniversitesi ise diğer bazı büyük şehirlerde kurulmuştur (YÖK Akademik web sayfası, 2020). Ve bilindiği gibi, bazı üniversitelerin kimi fakülteleri ya da yüksekokulları ilçelerdedir. Bu üniversitelerin büyük kentlerde kurulu olanlar da dahil büyük çoğunluğu, taşralaşma sürecini iki boyutuyla da yansıtmaktadır.

Türkiye üniversitelerini gerek küresel düzeyde bilimsel üretim ve öğretimin metalaşmasına uyum gerekse de neoliberal otoriter devlet ve milliyetçi-muhafazakar ideolojiyle bütünleşme bağlamında taşralaşma olarak nitelendirdiğimiz süreç açısından ele alırsak, beş grup ya da düzey hâlinde inceleyebiliriz.³ Birinci düzey, çoğu zaman Türkiye'nin "elit" üniversiteleri denilince ilk akla gelen, uluslararası akademik göstergeler açısından önemli bazı listelerde adlarına rastlayabileceğimiz, hem uluslararasılaşmış yabancı ya da yerli (ulusal) sermaye ile hem de ulusal sermaye ile ilişkiler kurabilmiş, küresel piyasalara eklenmiş, piyasalara yüksek vasıflı emek gücü sağlayan köklü kamu üniversiteleri ile büyük holdingler tarafından kurulmuş bazı vakıf üniversitelerinden oluşmaktadır. Bu grupta Hacettepe, Orta Doğu Teknik (ODTÜ), İstanbul Teknik (İTÜ), Boğaziçi gibi kamu; Koç, Sabancı, Bilkent gibi vakıf üniversitelerini sayabiliriz. Ancak, neoliberalizmin yarattığı "disiplinler hiyerarşisi"ne paralel olarak bu grupta sayılabilecek bir üniversitenin bütün bölümlerinin bu ilişkilerin içinde olmayabileceğine dikkat çekmek gerekir. Aslında çoğunlukla mühendislik, tıp ve bazı teknik bölümlerle bu "başarı" yakalanmakta, özellikle vakıf üniversitelerinde sosyal ve beşeri bölümler sadece kâr ya da prestij amaçlı kurulmuş olabilmektedir. Bu grupta yer alan üniversitelerin siyasi iktidarın etkisi ve baskısının dışına çıkarak belli açılardan özerk davranabildiği, bazı durumlarda üniversite yönetimi iktidarla uzlaşmış olsa dahi, kurumsal kültür içinde akademik özgürlükleri ve "teamülleri" koruyabildiği ve başta ODTÜ olmak üzere bir kısmının siyasi iktidarla çatışmalar yaşadığı bilinmektedir.

İkinci düzey olarak, çoğu tarihsel olarak kapitalistleşme sürecine daha erken girmiş ve belli ölçüde ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmişlik özellikleri gösteren büyük kentlerde kurulmuş olan, hem ulusal hem de bölgesel/yerel sermaye ile ilişkiler kurmayı başaran ve emek piyasalarına vasıflı eleman sağlayan üniversiteleri sayabiliriz. Örneğin Çukurova (Adana), Anadolu (Eskişehir), Bursa Uludağ, Kocaeli gibi kamu üniversiteleri ile Doğuş, Kadir Has, Başkent gibi bazı vakıf üniversitelerini bu grupta düşünebiliriz. Bu üniversiteler hemen hemen aynı tarihlerde kurulan diğer üniversitelere göre daha hızlı gelişmiştir ve hatta "taşra üniversitesi" denilince -en azından bazı bakımlardan- akla ilk gelmeyen yerler olmaya başlamıştır artık. Bu üniversitelerin çoğu, yıllar içinde oluşan akademik teamüllere ve akademik kadroların niteliğine göre değişse de, kısmi olarak -en azından bazı konularda ve bölümlerde- egemen ideolojinin ve siyasi iktidarın etkisinin dışına çıkabilmiştir. Ancak OHAL dönemindeki son tasfiye ile birlikte bunun derecesinin çok azaldığını vurgulamak gerekir.

İkinci gruptakilerle benzer bir çerçevede ve çoğunlukla aynı tarihlerde kurulmakla birlikte neoliberal süreçte daha geride kalmış, yani ulusal sermaye ile ilişkileri sınırlı, daha çok bölgesel ve yerel sermaye açısından etkili olan, yine görece büyük kentlerde (ya da orta büyüklükteki kentlerde) kurulmuş bazı kamu üniversitelerini, üçüncü bir grup olarak sayabiliriz. Mersin, Akdeniz (Antalya), Ondokuz Mayıs (Samsun), Cumhuriyet (Sivas), Yüzüncü Yıl (Van), Dicle (Diyarbakır) üniversiteleri bu grupta yer alabilir. Bu üniversitelerin, özellikle tıp fakülteleri başta olmak üzere bazı mühendislik ya da teknik bölümleri, ulusal sıralamada öne çıkmış olabilmektedir. Sözü geçen bölümleri hariç, bu üniversitelerin dördüncü düzeydeki üniversiteler gibi orta-düşük vasıflı, ucuz işgücü yetiştirmeye hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Bu gruptaki üniversitelerin büyük çoğunluğu, belki bazı bölümlerdeki küçük adacıklar hariç, neoliberal otoriter ideolojinin ve "devlet politikasının" dışına çıkıl(a)mayan, yerel siyasetteki dinamiklerin de çok belirleyici olduğu bir akademik ortamı paylaşmakta ve yeniden üretmektedir.

Türkiye'de yukarıda sayılan gruplara giremeyen, büyük kentler ve orta büyüklükteki kentler dışında kurulan kamu üniversitelerinin tamamını koyabileceğimiz dördüncü düzey ise en kalabalık gruptur. Bu üniversitelerin çoğunun ulusal ya da yerel piyasalar için üretim yapan küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) yer aldığı bir organize sanayi

bölgesi ile pek büyük olmayan bir çarşıya sahip küçük il merkezlerinde ve ilçelerde kurulmuş olduğu düşünülürse, daha çok o yerelin durgun ekonomik hayatını canlandırma işlevi gördüğü söylenebilir. Üniversitenin binaları-tesisleri bazı vatandaşların arazileri kamulaştırılarak ve ihaleyle yerel/bölgesel inşaat şirketlerine verilerek yapılmakta; öğrenciler ve personel ev kiralararak ve/veya satın alarak mülk sahibi kent sakinlerine gelir sağlamakta, temel ihtiyaçlarını karşılamak için alışveriş ederek ticareti belli bir düzeyde tutmakta ya da buldukları kent merkezlerinden ücretli toplu taşıma araçlarını kullanarak okullarına gelmektedir. Bu küçük il merkezleri ve ilçelerde, yerel ve ulusal ölçek için düşük vasıflı, güvencesiz ve kayıt dışı çalışmaya yazgılı, ucuz emek gücünün sağlanmasına hizmet eden meslek yüksekokullarının çoğunlukta olması şaşırtıcı değildir. Hatta bir sürü üniversitenin veya ilçelerdeki fakülte ya da yüksekokulların esasen bu saiklerle kurulduğu söylenebilir.⁴

Uluslararası sıralamalarda yer buldukları için ilk ve ikinci grupta sayabileceğimiz hariç, çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere (79 vakıf üniversitesinin 48'i İstanbul'dadır), sadece bazı büyük kentlerde kurulmuş olan vakıf üniversiteleri ise Türkiye kapitalizminin ve toplumsal dinamiklerinin kendine özgü niteliklerini taşıyan, ayrı bir grup olarak ele alınmalıdır. Bu üniversitelerin çoğu, genç nüfusu yüksek olan Türkiye toplumunun yükseköğretim görme talebini ücreti mukabilinde karşılayan, adeta diploma üretmeye odaklanmış özel işletmeler görünümündedir.⁵

Yukarıda açıklanan sınıflandırmada, taşralaşmanın ekonomik boyutlarıyla ideolojik ve politik niteliklerinin genel hatlarıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Ancak yine de her zaman ve her koşulda gerçekleşen bir örtüşme değildir bu. Üniversitelerin farklı toplumsal kesimlerin taleplerinin karşılaştığı ve çarpıştığı bir alan olduğunu tekrar hatırlamalıyız. Dolayısıyla, sermaye ve piyasalarla bütünleşme başarısı, her daim liberal bir akademik özgürlük anlayışıyla birleşmemektedir. Gelişmişlik derecesi yüksek ama otoriter-milliyetçi-muhafazakar ideolojinin savunusu bakımından en ön sıralarda olan üniversiteler vardır. Akademik göstergelere dair sınıflandırmalarda yeri hiç de gerilerde olmayan örneğin Ankara, Marmara, Kocaeli, Anadolu üniversiteleri gibi üniversitelerin, Barış Bildirisi imzacısı olan akademisyenlerin soruşturulması ve ihraç edilmesi sürecinde, sıralamada en gerilerde olan küçük şehirlerdeki üniversitelerden farklı bir tutum göstermedikleri gibi,

onlardan daha eli çabuk davrandıklarına tanık olunmuştur. Genel olarak bu durumun keskin bir rekabete, bu rekabet içinde ne olursa olsun kazanmaya ve kâr etmeye, bunlara halel getirecek hiçbir eleştirel tavrın barındırılmamasına dayanan neoliberal otoriter ideoloji ve politikalarla çeliştiği söylenemez.

Sonuç yerine

Türkiye’de üniversitelerin neoliberal dönüşümü, genel olarak iki düzlemde tartışılmıştır. İlk olarak, *eğitimin özelleştirilmesi* diyeceğimiz bir çerçeve içinde eğitim hizmetlerinin metalaşması, eğitim kurumlarının piyasalarla ilişkiler kurması, bunun için zemin sağlayan Bologna kriterleri gibi uluslararası çerçevelerin benimsenmesi ve akademik kadroların güvensizleşmesi temelinde ele alınmıştır. İkinci düzlemde ise *üniversitenin siyasallaşması* diyeceğimiz bir çerçevede, üniversitelerin giderek siyasi iktidarların doğrudan bir uzantısı hâline gelecek kadar akademik ve yönetsel özerkliklerini yitirmesi, siyasi kadrolaşmaların yaşanması, bunlara bağlı olarak dönemin egemen ideolojisinin parçası olmaları bağlamında irdelenmiştir. Bu tartışmalar, üniversitelerin dönüşümünün önemli boyutları üzerine bizlere bir bakış açısı ve birikim sağlamaktadır.

Ne var ki, Türkiye’de üniversitelerin dönüşümüyle ilgili olarak yukarıda sözü edilen tartışmalarda henüz yeterince ele alın(a)mayan bazı konularda derinleşmeye ihtiyacımız olduğu görülmektedir. Bu konularla ilgili şu sorular sorulabilir: Türkiye’de üniversitelerin bilimsel üretim-araştırma ile eğitim-öğretim faaliyetleri ne şekilde, ne oranda, hangi ilişkiler içinde metalaşma ve ticarileşme süreçlerine çekilmiştir? Akademik faaliyetlerin hangileri, öncelikle ve daha yoğun biçimde metalaşmaya başlamıştır? Metalaşma ve ticarileşmeyle birlikte üniversitelerin küresel-ulusal-yerel sermaye birikim süreçlerine eklenmesi nasıl olmuştur? Üniversitelerin egemen ideoloji ve siyasi iktidarla ilişkileri ile metalaşma süreçlerine uyumu birbiriyle koşut mudur, yoksa çelişkiler ve gerilimler var mıdır? Söz konusu süreçler bütün üniversiteler için aynı biçim ve derecede mi dönüştürücü olmuştur? Bu durum, üniversiteler arasındaki gelişmişlik farklarını nasıl etkilemiştir? Soruları çoğaltılabiliriz ve detaylandırılabiliriz.

Bu yazıda, yukarıda soruların en azından bir kısmının cevabını bulmak için bir adım atmaya çalışıldı. Türkiye’nin üniversitelerini topyekun bir bakışla ele almamızın ve tartışmamızın, metalaşmayla ve egemen ideolojiyle uyumları konusundaki farklı ve eşitsiz durumlarını gözden kaçırmamıza neden olduğu

tespitiyle yola çıkıldı. Bütün üniversiteleri bir çuvalın içindeki birbirinin aynısı olan nesnelere gibi düşüldüğümüzde, bazı üniversitelerin dünya liglerinde yarışabilmesini veya siyasi iktidara karşı çıkabilmesini, oradaki eğitimin ve hocaların iyi olmasına ya da kurum kültürüne bağlayabiliyoruz. Benzer şekilde, bazı üniversitelerin, geçmişin iyi liseleri kadar dahi bir eğitim kurumu özelliği göstermemesini küçük yerlerde kurulmuş olmaları, kent merkezinden uzakta olmaları ya da çok sayıda oldukları için kaynakların yeterli olmamasıyla açıklayabiliyoruz. Vakıf üniversitelerinin bazıları, nitelikli bilimsel araştırma ve eğitim anlamında yılların kamu üniversitelerini bile çoktan geride bırakmış durumdayken, toptancı bir bakışla holding üniversiteleri ya da ticarethane olduklarını söyleyebiliyoruz. Bu ve benzeri açıklamaların bir doğruluk payı var elbette. Ancak bu açıklama biçimleri hem üniversitelerin dönüşümünü tarihsel ve bütünsel bir biçimde anlamamızı hem de tekil olarak üniversitelerin gelişme-geride kalma koşulları hakkında fikir yürütmemizi sağlayacak bir araştırma zemini ve yöntemi sunmuyorlar.

Yazıda, bu araştırma zemini kurmaya yönelik bir öneri sunmaya çalışıldı. Özetle, üniversitelerin neoliberal dönemde sermaye birikim süreçlerine eklenmesinin farklı koşullar ve ilişkiler içinde gerçekleşmesinin, üniversiteler arasındaki eşitsizlikleri ve nitelik farklılıklarını belirlediği ve arttırdığı ileri sürüldü. Ayrıca, küresel ve ulusal düzlemde egemen ideolojiye, mevcut siyasi iktidarın otoriter-milliyetçi-muhafazakar ideolojisine ve politikalarına uyumdaki farklılaşmalar ile sermaye birikim süreçlerine eklenmesinin yarattığı farklılaşmaların büyük ölçüde örtüştüğü belirtildi. Ancak taşralaşma etrafında tartıştığım bütün bu süreçlerin önemli çelişkiler ve sorunlar taşıdığını gözden kaçırmamamız gerektiği de vurgulandı. Bu farklı koşullara ve ilişkilenelemelere bağlı olarak, günümüzün Türkiye üniversitelerini beş gruba ayırarak inceleyebileceğimiz şeklinde bir önerme geliştirildi.

Üniversitelerin dönüşümünü ilişkin tek derdimiz, bunun dinamiklerini bilimsel olarak doğru biçimde koymamız değil. Eleştirel düşüncüyü taşıyanlar olarak üniversiteleri özerk, demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü yapılar ve “insan, toplum, doğa yararına” bilim üretilen ve öğretilen yerler hâline getirmek istiyoruz. Bu isteği politik bir düzleme taşımak için yukarıda sıralanan sorulara ve benzerlerine, detaylı cevaplar vermemiz gerekiyor. Bana, bu yazıdaki iddiaları geliştirme cesaretini veren tek şey, bu isteği yürekten bir biçimde paylaşmamdan ibarettir...

Dipnotlar

1. Geleneksel ve reformist sol, hem sosyalist hem de komünist biçimlerinde, kamu sektörü ile ilgili her şeyi içsel olarak pozitif sayma eğilimi içerisinde olmuştur. Bu bağlamda devlet kurumlarının sınıfsal niteliklerine yeterince önem verilmemiş veya bu meseleler tekelci kapitalistlerin devleti politik kontrolünün bir sonucu olarak ele alınmıştır. Üniversite de, daha çok egemen ideolojinin yeniden üretimi ve sosyal tabakalaşma konusundaki rolü bakımından incelenmiş ve eleştirilmiştir. Bu konumlanmanın karşısında, daha radikal sol kanat düşünürleri kamusal yükseköğretimin sınıf karakteri konusunda ısrarcı olmuştur (**Sotiris, 2013**).

2. Akademik üretim ve öğretimdeki nitelik kaybını “değersizleşme” olarak adlandıran Kemal Gözler’in üniversiteler, üniversite öğrencileri, üniversite hocalığı ve bilimsel faaliyetlere ilişkin nicel verileri derleyerek yorumladığı yazısı, Türkiye’de akademik faaliyetlerin geldiği içler acısı hâli çok iyi bir şekilde betimlemektedir; bkz. (**Gözler, 2019**).

3. Bu grupları açıklamak için örnek olarak verilen üniversiteler seçilirken, uluslararası olarak geçerli kabul edilen bir yükseköğretim sıralaması olan *Times Higher Education World Universities Rankings*’ın 2020 yılı verilerinden, ulusal bir sıralama olan *University Ranking by Academic Performance-URAP*’ın verilerinden ve YÖK istatistiklerinden yararlanılmıştır.

4. Türkiye’nin buradaki sınıflandırmada dördüncü düzeyde saydığımız üniversitelerinde, ama ikinci ve üçüncü gruptaki bazı üniversitelerin de en azından ilçelere yayılmış akademik birimlerinde, özellikle meslek yüksekokullarında geçirilen öğrencilik hayatı, öğrenci-hoca ilişkileri ve akademik kadronun özellikleri hakkında isabetli gözlemleri için bkz. (**Özarlan, 2019, 2020**). Örneğin, şu sözlerine katılmamak mümkün mü? “Alt sınıflardan oluşan bu yeni öğrenci profili, AKP’nin geliştirdiği popülist iktisat-istihdam ve eğitim politikası ile oldukça uyumlu bir durum teşkil ediyordu. Bir yandan, taşraya üniversiteler açılacak (taşralı siyasetçiler için medar-ı iftihar), Fethullahçı teşkilat kendisine yeni yayılma alanları bulacak, öğrencilere aşgari ücretin dörtte biri civarında kredi verilecek, bu krediler üniversitelerle anlaşmalı bankaların kredi sistemine kote edilecek, bu anlaşma hem bankamatik hem de birkaç bin TL limitli bir kredi kartı olabilen kombo kartlarla taçlandırılacak... Böylelikle, merkezin bacasız sanayisi taşraya yayılacak, esnafın yüzü gülecek, işsizlik rakamlarındaki büyüme birkaç yıl duraklatılacak, neoliberal sistem açısından çocuklar daha üniversite talebesi iken borç sisteminin içine alınacaklar... Reis de gittiği yerlerde, halkı okulsuz bırakan CHP’ye karşı, üniversiteyi halka indirmekle övünecek... Görünüşte kurdun karnı tok, kuzunun canı sağ...”

5. Türkiye’de vakıf üniversitelerinde yaşanan akademik emek sömürsünü, güvencesizleşmeyi ve değersizleştirmeyi, bu kurumlarda çalışan öğretim elemanlarıyla yapılan görüşmelere dayanarak anlatırken, aynı zamanda bu üniversitelerdeki akademik üretim ve öğretimin niteliksizliğini de çarpıcı bir biçimde gözler önüne seren bir çalışma için bkz. (**Vatansver ve Gezici Yalçın, 2015**).

Kaynaklar

Barış İçin Akademisyenler web sayfası (2020) Erişim Tarihi 2 Mayıs 2020, <https://barisicinakademisyenler.net/node/314>

Ercan, F. (2015) *Yeni Türkiye Pragmatik Neslini Yaratırken*, K. İnal, N. Sancar ve U. B. Gezgün (Haz.) Marka, Takva, Tuğra, AKP Döneminde Kültür ve Politika içinde, İstanbul: Evrensel.

Ergur, A. (2003) *Üniversitenin Pazarla Bütünleşme Sürecinde Akademik Dünyanın Dönüşümü*, *Toplum ve Bilim*, 97: 183-216.

Gözler, K. (2019) *Akademik Değersizleşme Üzerine*. Erişim Tarihi 28 Nisan 2020, <http://www.anayasa.gen.tr/degersizlesme.htm>.

Hamzaoğlu, O. (2011) *Sermaye-İktidar-Üniversite Şemsiyesi Altında Bilimsel Bilgi Üretmek, Bilimsel Araştırma Sürecinde Üniversite-İktidar İlişkisi*, F. Ercan ve S. Korkusuz Kurt (Der.) *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite içinde*, İstanbul: SAV.

Huws, U. (2018) *Küresel Dijital Ekonomide Emek* (çev. C. Şenese). İstanbul: Yordam.

İnsel, A. (2003) *Bir Zihniyet Tarzı Olarak YÖK*, *Toplum ve Bilim*, 97: 72-80.

Narin, Ö. (2011) *Bologna Sürecinin Bir Başka Yüzü, Vaşın Metalaşması ve “Özgeçmiş”yle Amele Pazarında Kendini Beğendirmeye Çalışan “Soyut Emek”*, D. Öz, F. Dönmez Atbaşı ve Y. Bürkev (Ed.) *Gerçek, Yıkıcı ve Yaratıcı, Dünyada ve Türkiye’de Üniversite, Eğitim, Gençlik Mücadeleleri içinde*, Ankara: Nota-Bene.

Özarlan, O. (2019) *Hariçten Gazel I: Taşrada Üniversite(l)i Olmak*. *Birikim*, Erişim Tarihi 24 Nisan 2020, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/9865/haricten-gazel-i-tasrada-universiteli-olmak>.

Özarlan, O. (2020) *Hariçten Gazel II: Taşra Üniversitesinde Taciz*. *Birikim*, Erişim Tarihi 24 Nisan 2020, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/9868/haricten-gazel-ii-tasra-universitesinde-taciz>.

Özsoy, S. (2011) *Bilginin Metalaşma Süreci: “Eğitimdeki Yapısal Dönüşüm”e İlişkin Bazı Çıkarımlar*, F. Ercan ve S. Korkusuz Kurt (Der.) *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite içinde*, İstanbul: SAV.

Sotiris, P. (2013) *Girişimci Üniversiteyi Kuramsallaştırmak: Açık Sorular ve Olası Cevaplar* (çev. E. Yelken), *Praksis*, 33: 153-166.

Karapehlivan Şenel, F. (2016) *Üniversitenin Toplumsal Konumlanışı ve Bilimsel Bilgi Üretimi: Türkiye’de “Kamu Üniversitesi”nin Dönüşümü*, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14 (55): 61-76.

Times Higher Education World Universities Rankings web sayfası (2020) Erişim Tarihi 30 Nisan 2020, <https://www.times-highereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking>.

Timur, T. (2000) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge.

University Ranking by Academic Performance web sayfası (2020) Erişim Tarihi 30 Nisan 2020, <http://tr.urapcenter.org/2019/index.php>.

Uzunyayla, F. ve Ercan, F. (2011) *Türkiye’de Eğitim Sistemine Yönelik Yeni Talepler ve Yeni Aktörlere Sınıfsal Bir Bakış, Bilimsel Araştırma Sürecinde Üniversite-İktidar İlişkisi*, F. Ercan ve S. Korkusuz Kurt (Der.) *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite içinde*, İstanbul: SAV.

Ünal, İ. (2011) *Yükseköğretim Finansmanı: Neoliberal “Çözüm” ve Tehditler, Bilimsel Araştırma Sürecinde Üniversite-İktidar İlişkisi*, F. Ercan ve S. Korkusuz Kurt (Der.) *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite içinde*, İstanbul: SAV.

Vatansver A. ve Gezici Yalçın, M. (2015) *“Ne Ders Olsa Veririz”, Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü*. İstanbul: İletişim.

Yazıcıoğlu, T. (2018) *Üniversitenin Piyasa ve Fabrikaları*. *Birikim*. Erişim Tarihi 29 Nisan 2020, <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-355/9191/universitenin-piyasa-ve-fabrikalari/9193>.

Yükseköğretim Akademik Arama/ YÖK Akademik web sayfası (2020) Erişim Tarihi 30 Nisan 2020, <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi web sayfası (2020) Erişim Tarihi 30 Nisan 2020, <https://istatistik.yok.gov.tr/>.